

BALÁSSY
1875

BALÁSSY Ferenc: *Az egri vár 1687-diki feladásának alkupontjai és a törökök maradvékai Egerben*. Budapest, Eggenberger-féle akad. könyvkereskedés, 1875. (Értekezések a történelmi tudományok köréből 4/4).

BEHREND
1915

BEHREND, Fritz: *Im Kampf mit dem Erbfeind*. In: *Zeitschrift des Vereins für Volkskunde*, 25(1915), 6–17.

HÖFERT
2003

HÖFERT, Almut: *Den Feind beschreiben. »Türkengefahr« und europäisches Wissen über das osmanische Reich 1450–1600*. Frankfurt a. M./New York, Campus, 2003 (Campus Historische Studien 35).

HUBAY
1948

HUBAY Ilona: *Magyar és magyar vonatkozástú rölapok, újságlapok, röpiratok az Országos Széchényi Könyvtárban 1480–1718*. Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, 1948 (Az Országos Széchényi Könyvtár kiadványai XXVIII).

LÖKÖS
2013

LÖKÖS Péter: *„Ponam thronum eius sicut dies coeli”. Egy 17. századi német prédikáció I. József magyar királynéja koronázásáról és Eger 1687-es visszafoglalásáról*. In: *Magyar Könyvszemle*, 129(2013), 336–356.

SUGÁR
2002

SUGÁR István: *Az egri vár története*, Budapest, Zrínyi, 2002.

Az erdélyi örmények két örmény nyelvű kérelme a Szentszékhez 1689-ből*

Az 1689. év február havában népes örmény delegáció érkezett Erdélyből a lengyelországi Lembergbe. A küldöttség azzal a nem titkolt szándékkal jött Galícia „fővárosába”, hogy az erdélyi örmény közösség nevében letegye a katolikus hitvallást Vardan Hunanean¹ (1644–1715) unitus érsek kezébe.

A katolikus hitvallás letétele mellett az örmény delegáltak két levelet fogalmaztak meg XI. Ince (1676–1689) pápának, valamint az Apostoli Szentszék missziókat átfogó intézményének, a Hitterjesztés Szent Kongregációjának² (Sacra Congregatio de Propaganda Fide). A dokumentumokban a küldöttség tagjai arra kérték a pápát és az előbb említett szentszéki intézmény vezető bíborosait, hogy nevezzék ki, illetve szenteljék fel számukra püspöknek az 1685 óta Erdélyben tevékenykedő unitus misszionáriust, Oxendio Virziescót (1654–1715).³

Az erdélyi örmények e két levelet eredendően korabeli örmény nyelven fogalmazták meg, melyet Basil Parsélean (Basilio Barsegh) a Propaganda Fide alkalmazásában álló örmény unitus pap ültetett át latin nyelvre. A nevezett két dokumentum a Propaganda Fide Történeti Levéltárának *Congregazione Particolare* nevezetű iratanyagából került elő. Ez az iratsorozat az intézménynek a rendes ülések (*congregatio generalis, congregazione generale*) között megtartott, egyes speciális kérdések, vagy missziós problémák megtárgyalására létrehozott különbizottságok anyagait tartalmazza. Ezeken a különbizottsági üléseken rendszerint a Propaganda Fide bíboros-prefektusa és titkára mellett a missziós intézmény néhány befolyásos bíborosa vett részt, tanácskozott, illetve hozott hosszabb vagy rövidebb mérlegelés után döntéseket. Ez az iratanyag sorozat ugyanakkor a Propaganda Fide szempontjából gyakorta másod- vagy még inkább harmadrangúnak számított, holott a tudomány művelője számára különösen fontos információkat ölt. Sőt a nevezett forrásanyag magyarországi és az erdélyi katolikus missziók szem-

* A forrásközlés témájában a Klebelsberg Kunó Öszöndij jóvoltából a Rómában a Hitterjesztés Szent Kongregációjának Történeti Levéltárában, a Jezsuita-rend Római Levéltárában, illetve a Vatikáni Titkos Levéltárban folytatott kutatásokat a 2004., a 2006., a 2008. és a 2010. esztendőkből. Támogatásukat ezúton is hálásan köszönöm. Ezen túlmenően őszinte hálával és köszönettel tartozom kedves kollégáimnak, dr. Tóth Gergelynek, aki klasszika-filológiai észrevételeivel segítette a dokumentumok közlését.

¹ Az örmény nevek és fogalmak átírásában a nemzetközileg elfogadott tudományos átírási szabályzatot (az úgynevezett Hübschmann–Melliet–Benveniste-féle szabályzatot) követtük, melyet a Nemzetközi Armenisztikai Társaság (Association Internationale des Études Arméniennes) határozott meg.

² A továbbiakban az egyszerűsítés okán a Szentszék világ körüli missziókat koordináló intézményére a Propaganda Fide megnevezést használjuk.

³ APF CP. Vol. 29. Fol. 645r. Fol. 648/r–v.

pontjából rengeteg felbecsülhetetlen értékű, javarészt még mindig érintetlen dokumentumot tartalmaz a 17–18. századból.⁴

Az erdélyi örmények két nagyobb csoportban menekültek az Erdélyi Fejedelemség területére. Az első, nagyobb csoport 1668-ban hagyja el a Moldvai Fejedelemséget Minas Alekszandean T'oxat'ec'i (kb. 1610–1686) örmény apostoli püspök vezetésével Erdélybe. A menekülés okát elsődlegesen a Gheorghe Duca (1665–1666, 1668–1672, 1678–1683) moldvai fejedelem adópolitikája miatt kirobbant lázadásban kell keresni. Ugyanis a moldvai örmények, élükön Minas püspökkel tevőlegesen is részt vettek ebben a zendülésben.⁵ A második nagyobb csoport 1672-ben a Lengyelországból és legfőképp Kameniec-Podolski városából menekült Erdély területére, miután a várost az oszmán-törökök elfoglalták.⁶

A betelepült örmények lélekszámát ugyanakkor nagyon nehéz megbecsülni, mivel igen komoly volt Erdélyben a fluktuációjuk. Különösen azért, mert a körükben megkezdődő katolikus missziók előestéjén, közvetlenül Gheorghe Duca moldvai fejedelem végleges bukása (1683) után, nagyszámú örmény települt vissza Erdélyből Moldvába. Óvatos becslések szerint 1668–1683 között mintegy 10–15 ezer örmény tartózkodhatott Erdélyben.⁷

Mindenesetre I. Apafi Mihály (1661–1690) fejedelem az örményeknek 1680-ban szabad letelepedést, illetve kereskedést biztosított, amely kiterjedt a szabad vallásgyakorlatra is. Az erdélyi fejedelem célja is egyértelmű volt. Apafi úgy látta, hogy az örményeknek adományozott kiváltságokkal elősegítheti a viszonylagosan szűk politikai mozgásterrel rendelkező Erdély gazdasági életének talpra állítását és fellendítését.⁸

Az erdélyi örmények körében meginduló katolikus missziókat elsősorban Lemberg unitus örmény érseksége kezdeményezte 1682–1684 között. Ezt a lépést az unitus érsekség azzal indokolta, hogy az erdélyi és moldvai örmények mindig is saját egyházi fennhatósága alá tartoztak. A körükben elvégzendő missziók fontosságára Deodatus Nersesowicz (1647–1709) címzetes traianopolisi püspök, lembergi érseki koadjutor hívta fel az Apostoli Szentszék figyelmét Krakkóban 1683-ban keltezett levelében.⁹ A közelmúlt kutatásai azonban rávilágítottak arra a tényre, hogy az Apostoli Szentszéknek már korábban is felmerülhetett szándéka, hogy az erdélyi örmények körében missziót szervezzon. Ugyanis 1682-ben és 1683-ban Francesco Martelli (1633–1708) varsói apostoli nuncius, Korinthusz címzetes érseke és a theatinus Francesco Bonesana (1651–1709), a lembergi Örmény Kollégium prefektrusa, olasz

nyelvű jelentéseikben már felhívták a Propaganda Fide figyelmét az Erdélybe menekült örmények körében megszervezendő misszió fontosságáról.¹⁰ Sőt néhány évvel jelentésüket megelőzően, 1678-ban és 1680-ban a csíksomlyói obszerváns ferencesek, valamint Szebelébi Bertalan (1631–1707) erdélyi római katolikus püspöki vikárius megkísérelték az erdélyi örményeket áttéríteni a római katolikus hitre. Kezdeményezéseiket azonban Minas püspök és a mellette egységesen kiálló örmény klérus sikeresen hiúsította meg.¹¹

Az Apostoli Szentszék csakhamar szembesült azzal a ténnyel is, hogy Erdélybe csak olyan misszionáriust szabad küldeni az ottani örmények sikeres katolizálásáért, aki, vagy akik jártas az örmény nyelvben és kultúrában. A római katolikus egyház hamarosan megtalálta az ideális személyt Oxendio Virziresco személyében. Oxendio maga is moldvai születésű örmény volt, és teológiai tárgyú tanulmányait Rómában a Hittérjesztés Szent Kongregációja papnevelődjében, a Pontificium Collegium Urbanum (örm: Dpraturun Urbanean) végezte, míg teológiai doktorátusát a lembergi Örmény Kollégiumban szerezte.¹² Oxendio mindamellett azért is tűnt a Szentszék számára ideális személynek, mert családja még 1668-ban Moldvából (pontosabban Botoșani városából) menekült Erdély területére.¹³

Oxendió missziója mindenesetre a kezdeti időkben igen komoly nehézségekbe ütközött. Az erdélyi örmény apostoli klérus részéről eleinte komoly ellenszenv fogadta. Ennek az volt az oka, hogy az Erdélybe menekült örmény egyházi embereknak és a lakosságnak igen eleven és kifejezetten rossz emlékezete volt a 1627–1681 közötti Nikol Torosowicz (1603–1681) lembergi örmény érsek által „levezenyelt” erőszakos és botrányos lengyelországi katolizációról.¹⁴

Ezért az unitus misszionárius hittérítői tevékenységében meghatározónak bizonyult, hogy miképpen tudja meggyőzni Minas apostoli püspököt. Ismereteink szerint az örmény püspököknek kezdetektől fogva határozottan elutasító álláspontja volt a katolicizmusról. Ennek ellenére Oxendio 1686 őszén meggyőzte a püspököt, hogy utazzon el vele Lembergbe, és ott folytasson tárgyalásokat Hunanean unitus érsekkel, illetve Opizio Pallavicini (1632–1700) bíborossal, varsói apostoli nuncissal (együttel Ephesus

¹⁰ APF SC FM. Vol. 2. Fol. 126r–127r. Fol. 134r–135v.

¹¹ APF SC FM. Vol. 1. Fol. 155r–156r. Fol. 265r–267r.; APF SC FM. Vol. 2. Fol. 41r–46r.; ELTE EKK CH. Vol. 15. Pag. 248.; ELTE EKK CH. Vol. 16. Pag. 33.; ELTE EKK CH. Vol. 21. Pag. 81–82.; ELTE EKK CH. Vol. 23. Liber V. Cap. 16. (Oldalszámozás nélkül); Erről ld. még: VANYO, 1933, 113; MOLDAVI, 2003, 615. 685–686.

¹² APF ACTA SC. Vol. 51. Fol. 154r–v. Fol. 232r. Fol. 255v.; APF SOCG. Vol. 490. Fol. 110r.; APF SOCG. Vol. 492. Fol. 313r.; APF SOCG. Vol. 493. Fol. 30r.+31v. Fol. 376r.+377v.+378v.; Erről ld. még: GALLA, 2010, 139, 141, 142.

¹³ APF ACTA SC. Vol. 57. Fol. 81r. Fol. 114r.; APF SOCG. Vol. 497. Fol. 335r–v. Fol. 338r–v.; APF LDSC. Vol. 76. 33r–34r.; APF SC FA Vol. 3. Fol. 417r. Fol. 457r. Fol. 462r–v. Fol. 464r. Fol. 465r. Fol. 488r. Fol. 490r.; APF SC FMPR. Vol. 2. Fol. 260r.–261v.; RŌŠKA'V, 1964, 185–186; NAGY, 2006, 1007–1019.

¹⁴ APF SC FA. Vol. 3. Fol. 468r.–469v.; Erről ld.: DAWRZIEC'1, 1896, 370–389, 526–531; PETROWICZ, 1950, 9–12, 14, 16, 22–23, 52, 79–80, 101–102, 104, 115, 124, 195–196, 225–229, 235, 246–251, 266–270, 295, 297, 307; SCHÜTZ, 1987, 247–330.

⁴ *Litterae missionariorum*, 2002, 62–63; a nevezett iratsorozat (Congregationi Particulari) 29. kötetében egyébiránt fontos dokumentumokat őriz a felső-magyarországi ruténekéről, illetve De Camellis (Camillis) József (1649–1705) munkási unitus püspök kinevezéséről is. Erről ld. még: TÓTH, 2004, 853.

⁵ KAMENIC', 1896, 197.

⁶ APF SC FA. Vol. 1. Fol. 525r.–526v. Fol. 602r.–610v.; ELTE EKK CH. Vol. 21. Pag. 81.; Erről ld. még: LUKÁCSY, 1859, 14–15.

⁷ MA MS. No. 5350. No. 6582. No. 9800.; ÉBLE, 1915, 13; ABRAHAMYAN, 1964, 352; KOLANJIAN, 1967, 359–361.

⁸ GOVRIKEAN, 1896, 14–15; SZONGOTT, 1901, 28–31, 97–100; NAGY, 2008, 254–255.

⁹ APF SC FA. Vol. 3. Fol. 378r.–381v.

címzetes érsekével) egy esetleges vallási unió lehetőségéről. A hagyomány szerint 1686 decemberében Minas végül beadta a derekát, és az erdélyi örmény közösség nevében a varsói apostoli nuncius és az örmény unitus érsek kezébe letette a katolikus hitvallást, és uniólt. A püspök a hívallás letételét követően a hazafelé tartó úton még 1686-ban tisztázatlan körülmények között elhunyt. Ezt az eseményt csupán néhány, az 1693, 1694-ben, és 1701-ben a budapesti Egyetemi Könyvtár Hevenesi- és Kaprinay-gyűjteményében (Collectio Hevenesiana, Collectio Kaprinayana) őrzött kézirat örökölte meg, aminek köszönhetően Minas katolikus hitvallásának állítólagos története elterjedt a hazai és nemzetközi tudományban is.¹⁵

Ugyanakkor az elmúlt évek kutatásai azt igazolták, hogy az említett esemény nem történt meg Lembergben. A szentszéki levéltárakban őrzött iratanyagok egyöntetűen leírják, hogy az örmény püspök soha nem találkozott Pallavicini apostoli nunciusal, sőt Hunanean lemergi unitus érsekkel is csupán hitvitákat folytatott a katolicizmusról és az örmény hit tisztaságáról. Ezenfelül Oxendio Virziresco 1685–1688 között készült jelentései is arról számolnak be, hogy Minas püspök nem tette le a katolikus hitvallást és örmény keleti – a misszionárius megfogalmazása szerint etetnek – hitüként távozott el az élők sorából az 1686. esztendő legvégén.¹⁶

Minas püspök halála ugyanakkor a katolikus missziók szemszögéből megkönnyítette mind a lemergi örmény unitus érsekség, mind az Apostoli Szentszék, mind Oxendio Virziresco helyzetét. Az egyházi vezető nélkül maradt erdélyi örmény közösséget könnyebben lehetett meggyőzni az egyházi egyesülés hasznáról. Ezt jelzi többek között az, hogy 1687. február 14-én Hunanean érsek és Pallavicini varsói apostoli nuncius Oxendio Virzirescót apostoli adminisztrátornak nevezték ki az er-

¹⁵ Ezt az adatot Rudolf Bzensky (1651–1715) cseh–morva, Halász István, alias Merczis Tamás (1648–1705) és Vízkeleti Zsigmond, alias Csere István (1648–1718) Erdélyben tevékenykedő magyar jezsuiták hagyományozták az utókorra. Az erdélyi örményekkel kapcsolatos értesüléseiket pedig magától Oxendiótól szereztek be, akivel életük végéig nagyon jó kapcsolatokat ápoltak. Ezt megerősíti még egy 1697-ben kelt irat is, melyet az erdélyi jezsuiták állítottak össze a rend központi vezetősége számára: ARSI FA. HIST. Vol. 155. Fol. 81/v.; ELTE EKK CH. Vol. 16. Pag. 32.; ELTE EKK CH. Vol. 21. Pag. 82.; ELTE EKK CH. Vol. 23. Liber V. Cap. 16. (Oldalszámolás nélkül.). ELTE EKK CH. Vol. 29. Pag. 346.; ELTE EKK CK A. Vol. 11. Pag. 112.; Erről ld. még: ILIA, 1730, 67; LUKÁCSY, 1859, 68; BÁRÁNY, 1888, 67; KAMENIC, 1896, 127; HODINKA, 1909, 2–3; K'OLANJIAN, 1967, 362; PETROWICZ, 1988, 73, 82, 87.; Bzensky, Halászi és Vízkeleti páterek erdélyi tevékenységéről ld. még: MOLNÁR, 2009, 213–248. 1700-ban Sebastiano Maria Accorsi (megh. 1704), a lemergi Örmény Kollégium akkori prefekta is megemlíti egyik, az Apostoli Szentszékhez eljuttatott jelentésében Minas állítólagos hitvallását, viszont a körülmények rendkívül zavarosnak bizonyultak, mert egy Minas nevű örmény érsek is katolikus hitvallást tett le. Ezeket a neveket Accorsi összekeverte. A prefektus elmondása szerint ezt az információt magától Oxendio Virzirescóról kapta, amikor 1700-ban a moldvai örmény missziókkal kapcsolatban levelezett vele. Erről ld.: APF SOCG. Vol. 537. Fol. 418/r–v.; ROŠK'AY, 1964, 186.

¹⁶ APF ACTA SC. Vol. 70. Fol. 103r–105/v.; APF SOCG. Vol. 532. Fol. 456r–457r.; APF SC FA. Vol. 3. fol. 434/r–v. + 435/v. Fol. 498/r–v.; APF LDSC. Vol. 76. Fol. 90/r–v.; APF LDSC. Vol. 93. Fol. 68/v.; APF SC FA. Vol. 4. Fol. 13/r–v. Fol. 374r–375/v.; APF CU. Vol. 3. Fol. 472/r–v.; ASV ANV. Vol. 196. Fol. 219r–220r.; Erről ld. még: ROŠK'AY, 1964, 186, 190; NAGY, 2008, 261–263; NAGY, 2009A, 100–112; NAGY, 2009B, 25–40.

délyi örmények élére.¹⁷ E kinevezés célja nem volt más, hogy Oxendio nagyobb hatáskörrel – azaz nem pusztán egyszerű misszionáriusként – kiteljesítse 1685 őszén megkezdett küldetését Erdélyben.

Az 1685-ben megkezdett térítések Oxendio számára végül meghozták a maguk gyümölcsét. 1689 februárjában a misszionáriussal együtt az erdélyi örmények népes küldöttsége érkezett Lembergbe. A delegáció Elia K'ristosatur Mëndrul (kb. 1640–1701) esperes (*auađerč*) vezetésével az erdélyi örmény közösség nevében letette a katolikus hitvallást, és kimondta az egyházi uniót.¹⁸ A vallási egyesülés elsősorban a római pápa primátusának, illetve a lemergi unitus érsekség egyházi joghatóságának elismerésére szorítkozott. Más, az egyházi unió szempontjából égetően fontos gyakorlati kérdések, pl. a naptár használata, a liturgikus nyelvhazsálat, a liturgikus különbségek kérdése, a monofizitizmus, illetve a julianuskor teljesen kimaradtak. Ezeknek a pok társadalmi és gazdasági státusa stb. ugyanakkor teljesen kimaradtak. Ezeknek a kérdéseknek tisztázatlan volta a későbbiek során számos, új konfliktust okozott az erdélyi örmény közösség körében.

Az egyházi unió megkötésével egyidejűleg az erdélyi örmények két korabeli örmény nyelven megfogalmazott kérelmet juttattak el Hunanean érseken keresztül Giacomo Cantelmi (1645–1702) újdonsült varsói apostoli nunciushoz, Caesarea címzetes érsekéhez.¹⁹ A két dokumentumban az erdélyi örmények gyakorlatilag arra kérték a római pápát és az Apostoli Szentszékét, hogy az elhunyt apostoli hitű Minas helyére nevezék ki, és szenteljék fel immár unitus püspököknek és apostoli vikáriusoknak Oxendio Virzirescót.²⁰

A két levél a nuncius jóvoltából 1689 tavaszán érkezett meg Rómába. A Propaganda Fide ugyanakkor megbízta a már említett Basil Parséant, hogy készítsen a két örmény nyelvű levélről hiteles latin nyelvű fordítást is. A missziós intézmény 1689. április 8-i általános ülésén (Congregazione Generale), Angelo Paluzzi Altieri degli Albertoni (1623–1698) bíboros-prefektus és Edoardo (Odoardo) Cybo (1619–1705) titkár, Se-leucia címzetes érsek elnökletével tárgyalta, illetve tudomásul vette az erdélyi örmények egyházi egyesülését és kérését.²¹

Ezzel mintegy másfél évig tartó folyamat indult meg, mely végül Oxendio Virzirescót 1690. október 2-án történt püspöki kinevezéséhez vezetett.²² Ez az egyházi feladat

¹⁷ APF CP. Vol. 29. Fol. 630r.; ld. erről még: LUKÁCSY, 1859, 68.

¹⁸ APF ACTA SC. Vol. 59. Fol. 165r–169r.; APF ACTA SC. Vol. 60. Fol. 14/v–19/v.; APF SOCG. Vol. 504. Fol. 103r.; APF SOCG. Vol. 506. Fol. 61r. Fol. 65r. Fol. 66r.; APF LDSC. Vol. 78. Fol. 36/v–37r. Fol. 37r–38r. Fol. 102/r–v.; ELTE EKK CH. Vol. 15. Pag. 251.; ELTE EKK CH. Vol. 16. Pag. 34.; ELTE EKK CH. Vol. 21. Pag. 82.; ELTE EKK CH. Cod. 23. Liber V. Cap. 16. (Oldalszámolás nélkül.); ELTE EKK CH. Vol. 24. Pag. 289–292.; ELTE EKK G. Vol. 522. Fol. 96r. Fol. 137/v.; GYÖKPK. No. 1/1.; Erről ld. még: ROŠK'AY, 1964, 186.

¹⁹ APF CP. Vol. 29. Fol. 630r.

²⁰ APF ACTA SC. Vol. 59. Fol. 165r–169r.; APF CP. Vol. 29. Fol. 644r. Fol. 647/r–v.

²¹ APF LDSC. Vol. 79. Fol. 134/v–135r.

²² APF SOCG. Vol. 510. Fol. 94r–101/v.; APF SOCG. Vol. 512. Fol. 180r.; APF CP. Vol. 29. Fol. 612r–613r. 617/v. Fol. 618r. Fol. 628r–629/v.; APF LDSC. Vol. 79. Fol. 80/v–81r. Fol. 82/r–v. Fol.

ugyanakkor VIII. Sándor (1689–1691) pápára hárult, mivel időközben, 1689. augusztus 12-én, XI. Ince pápa elhunyt. Oxendio püspökké szentelése Lembergben 1691. július 31-én történt a Szent Iszenszülő (Surb Astuacacin) örmény érseki székesegyházban. A felszentelési szertartást örmény unitus, valamint latin rítus szerint Andrea Santa Croce (1656–1712) varsói apostoli nuncius (egyben Seleucia címzetes érseke) és Vardan Hunanean unitus érsek vezették.²³

Források

1.

Az erdélyi örmények kérelme a Hitterjesztés Szent Kongregációja (Sacra Congregatio de Propaganda Fide) bíborosainak Oxendio Virziresco püspöki kinevezéséről

Lemberg (Łwów), 1689. február
(APF CP Vol. 29. Fol. 644r.+646/v.)

Tartalma: Oxendio Virziresco vardapet, unitus örmény pap, négy évvel ezelőtt érkezett Erdélybe és missziója elején nagy nehézségeket volt kénytelen átélni az ottani örmények körében, akik, emiatt abban bíznak, hogy tudatlanságuk miatt feloldozást kapnak bűneik alól. Am Isten kegyelméből Oxendio tanításainak köszönhetően az erdélyi örmények nagy egységben és szeretetben egyházi unióra léptek a római katolikus egyházzal, melynek részleteit már megírták a varsói apostoli nuncius számára. Ezért az erdélyi örmények leveleikben azt a szándékukat fogalmazták meg a pápának és a bíborosoknak, hogy mennyire hálásak a Hitterjesztés Szent Kongregációjának, amiért nemzetársukat és felebarátjukat, Oxendio Virziresco vardapetet, a nevezett intézmény jóvoltából Rómában nevelték, kitartatták, és Erdélybe küldték, úgymint annak idején az örmények szent atyját és megtérítőjét Világosító Szent Gergelyt, aki az erdélyi örményeket az igaz hitre és igazságára térítette. Így az erdélyi örmények kéri a bíborosokat, hogy fogadják őket be, mint alázatos

94r.–96r. fol. 123r. Fol. 129r.–132r., Fol. 133/v., Fol. 134/v.–135r.; APF LDSC. Vol. 80. Fol. 64/v.–65r.; APF SC FA. Vol. 4. Fol. 140r.; GYÖKPK. No. I/1.; ELTE EKK CH. Vol. 15. Pag. 252.; ELTE EKK CH. Vol. 16. Pag. 34.; ELTE EKK CH. Vol. 21. Pag. 83.; ELTE EKK CH. Vol. 23. Liber V. Cap. 16. (Oldalszámozás nélkül.); ELTE EKK CH. Vol. 29. Pag. 346.; Ld. erről: GOVRIKEAN, 1896, 122–124; NAGY, 2008, 264–267; NAGY, 2009A, 112–114.

²³ APF ACTA SC. Vol. 60. Fol. 14r.–19/v.; A PF ACTA SC. Vol. 61. Fol. 84r.–87r.; APF SOCG. Vol. 510. Fol. 95/r.–v. Fol. 96/r.–v. Fol. 97r.–98r.; APF LDSC. Vol. 80. Fol. 65/r.–v. Fol. 74/v.–75/v. Fol. 86/v.–87/v.; APF SC FA. Vol. 4. Fol. 146/r.–v.; PL AEF SPŠ. No. 273/2.; ELTE EKK G. Vol. 522. Fol. 137r. Fol. 173/r.–v.; Ld. erről: ROŠKAY, 1964, 187.; KAMENIC, 1896, 128; PETROWICZ, 1988, 94–96. 1689 őszétől már nem Cybo titkár viselte a Seleucia címzetes érseki titulust, hanem Andrea Santa Croce varsói (később bécsi) apostoli nuncius. Ugyanis Cybo 1689. november 13.-tól egészen az 1706. évben bekövetkezett haláláig Konstantinápoly címzetes latin pátriárkája címet viselte. Ld. erről: HC, 1952, 170, 352.

gyermekeket, és nyújtanak számukra restiekben és lelkiekben hibélt támaszt. Különösen azért, hogy Oxendiót nevezzék ki az erdélyi örmények számára püspöknek, hogy az erdélyi örmények szeretete növekedjen, és megerősödjön az Apostoli Szentszék iránt.

Gerapatiw ew ciranap'ar teranc'd Gartinalc'd Srboy Žolovoy'n Tē Brōbakanta Fidē,²⁴
oľjoy'n siroy ew xonarhut'ean meroy hnazandut'ean aľ hramaycalod!

Aha čors²⁵ amē, or aľ mez haseal ē mer srbut'ean Ašakertn, mer Vardapet Őgsēntios Vcrtēsguln.²⁶ Ew aymhetē šat anc'k' ēnd mez ew ēnd na, bayc' angitut' eamb, vasn oroy ew zyoys t'olut'ean melac' meroc' ditagoynapēs ēnduneloc' emk' Ard šnorhōk' Astucoy ew iwr xrat' iwn miabanc'ak' siroy ew mecaw p'ap'ak'anōk' ēnd ireats, orpēs ew aľ Gerapatiw Nuirkn Aľakelakan²⁷ aľ Lēhēs²⁸ grec'ak' miēstmiojē. Aľym hamarjakec'ak' greľ ew aľ Srbazan Hayrapetn, orpēs ew aľ srbut' iwn jer. Šnorhakal linelov zi zmer azgakic' ew gawarajac' Őgsēntios Vardapetn usuč'eaľ ēk', ew aľ mez aľak'eaľk', or mek' ewš nora usmambn usak' ew caneak' zšmartut' iwn ew hetewec'ak' Hōm Meroy Srboy'n Mecin Grigorin Lusaworč'in,²⁹ gohut'ean aynu urax emk' Miayn xndremk' zi zmež aymhetē oč' ibrew oľars, aľ ibrew zxonarh ordis ēndunic'ik', ew zōgnuť iwn jer hasuc'anēk' mez tē i hogewors ew tē ēnd marmnawors. Ew manawand zxdirk'n mer vasn episkoposi karatel janasc'ik', zi sērn mer ewš k'anzew ačesc'i ew hastateac' i aľ ayd Vēhap'ar Surb Ęndhanakan Aľord.³⁰ Ew aypšp zgrapan ciraneac' srbazanic'n meroc' ĵermeľand siroy ew³¹ hambuberov kamk' ew mnak' aľ hramans srbut'ean jeroy patrast ew xonarh caľayk'.

Es Tēr Elia³² awagerēc.³³ L.S. (vörös viaszpecsét)

Es Tēr Astuacatur.³⁴ L.S. (vörös viaszpecsét)

²⁴ A Hitterjesztés Szent Kongregációja. A Szentszék missziókat koordináló szerve. 1622. január 6-án alapították Rómában XV. Gergely pápa (1621–1623) *Inscrutabili divinae providentiae* kezdetű bullája alapján.

²⁵ Kiegészítés.

²⁶ Oxendio Virziresco (1654–1715). Moldvai születésű örmény unitus misszionárius, világi pap. A lemberg-i Örmény Kollégium és a római Collegium Urbanum egykori növendéke 1678 és 1683 között. 1687 és 1690 között az erdélyi unitus örmények apostoli adminisztrátora. Apostolic. 1690 október 2-án az Apostoli Szentszék az erdélyi örmények apostoli vikáriusának és unitus püspökének nevezi ki. 1691 július 30-án Lembergben szentelte püspökké Vardan Hunanean leMBERGI unitus érsek és Andrea Santa Croce varsói apostoli nuncius (Seleucia címzetes érseke).

²⁷ Giacomo Cantelmi (1645–1702). Caesarea címzetes érseke 1683 és 1690 között. 1685 és 1688 között svájci apostoli nuncius, majd 1688 és 1690 között varsói apostoli nuncius. 1690-tól bíboros. 1690 és 1691 között Capua érseke, majd 1691-től 1702-ben bekövetkezett haláláig Nápoly érseke.

²⁸ *Lebk'*. Lengyelország.

²⁹ Világosító Szent Gergely (287–325) (örm. *Surb Grigor Lusaworč'i*). Örményország apostola. Az örmények első egyházfője (örm. *Hayrapet*) és katolikosza (örm. *Kat'olikos*).

³⁰ *Surb (Ęndhanakan) Aľord*. Apostoli. Szentszék.

³¹ Kiegészítés.

³² Javítva. A szövegben: *Elial*

³³ Elia Mendrul (kb. 1640–1701) moldvai születésű örmény ártért világi pap (örm. *k'ahanay*) és esperes (örm. *awagerēc*). Minas püspök halála után az erdélyi örmények egyházi „vezetője”.

³⁴ Astuacatur Nigošan (megh. 1693). Moldvai születésű ártért örmény szerzetes és vardapet.

Es Tēr Vardans.³⁵ L. S. (vörös viaszpecsét)
 Es T'oman ēresp'oxan³⁶ Sējovu.³⁷ L. S. (vörös viaszpecsét)
 Es Asvatur Pilalin.³⁸ L. S. (vörös viaszpecsét)
 Es Xojay K'ristorstur.³⁹ L. S. (vörös viaszpecsét)
 Es Lusikn ēkēlec'pan.⁴⁰ L. S. (vörös viaszpecsét)
 Es Grigorios.⁴¹ L. S. (vörös viaszpecsét)
 Es Vardan Surukčoc' sarostan.⁴² L. S. (vörös viaszpecsét)
 Es Lusik erēc'p'oxan⁴³ Pojanu.⁴⁴ L. S. (vörös viaszpecsét)
 Es Es Parōnč'an ēkēlec'ban Pojanu.⁴⁵ L. S. (vörös viaszpecsét)

Io postcritto Giovanni Battista Volponi⁴⁶ Minor Conventuale e Prefetto delle missioni in⁴⁷ Moldavia e Vallachia me sono trovato presente quanto di sopra.

1/a.

Az erdélyi örmények kérélmre a Hitterjesztés Szent Kongregációja (Sacra Congregatio de Propaganda Fide) bíborosainak Oxendio Virziresco püspöki kinevezéséről (Latin nyelvű fordítás)

Lemberg (Łwów), 1689. február
 (APF CP Vol. 29. Fol. 645r.)

Eminentissimis, et purpuratis Dominis Cardinalibus Sacrae Congregationis De Propaganda Fide,⁴⁸ Salvatione Amoris, et humilitatis nostrae obedientia ad praecepta⁴⁹

Ove⁵⁰ ecce a quattuor annis iam ad nos pervenerat Vestrarum Eminentiarum Alumnus⁵¹ noster Vartabet⁵² Oxendius Virzeresgul,⁵³ qui postquam venit ad nos, multa accidentia digustativa molesta⁵⁴ fuerunt inter nos et ipsum. Sed omnia per nostram ignorantiam, ideo et speramus veniam peccatorum nostrorum facilius obtinere. Sed per gratiam Dei, et illius instructione uniti fuimus et reconciliati amore, et magno affectu simul et adinvicem sicut ad Illustrissimum Nuntium Apostolicum in Polonia⁵⁵ scripsimus omnia particularita. Nunc autem ausi sumus, ad fortissimum pontificem, et ad Vestras Eminentias scribere, gratias agendo, qua nostrum consocium, et connationalem Oxendium Virzesgul Vartabetem⁵⁶ docueratis, et instruxeratis, et ad nos miseratis quia et nos etiam ex eius doctrina didicimus, et novimus veritatem, et secuti sumus Patrem Nostrum Sanctum Gregorium,⁵⁷ Magnum negotium Illuminatorem, gratias agimus Deo, et gaudemus. Et tantum petimus a vobis, ut nos in posterum non tamquam alienos, sed tamquam humiles filios recipiatis, et auxilium vestrum nobis concedatis, tam in spiritualibus, quam in corporalibus. Et praecipue petitiones⁵⁸ nostras⁵⁹ pro Episcopo perficere conemini, ut amor noster plus et plus crescat, et⁶⁰ confirmetur ad istam Vestram Supremam, Sanctam et Universalem Sedem Apostolicam. Et ita fimbrias Sacrorum Purpurorum Vestrarum osculando, cum devotione et amore manemus et expectamus ordine vestra praecepta paratissimi et humillimi servi Vestrarum Eminentiarum.

Ego Dominus Elia Archipresbiter.⁶¹ L. S. (vörös viaszpecsét nyoma)
 Ego Dominus Asuazadur.⁶² L. S. (vörös viaszpecsét nyoma)

⁵⁰ Olasz.

⁵¹ Pontificium Collegium Urbanum. A Hitterjesztés Szent Kongregáció papnevelője Rómában, melyet 1627-ben alapítottak VIII. Orbán pápa (1623–1644) *Immortalis Dei Filiius* kezdetű bullája alapján.

⁵² Vardabet. Korabeli örmény nyugati dialektusban: *vartaped*. A teológia doktora. Eredendően közép-perzsa, azaz pehlevi eredetű jövevényszó a klasszikus örmény nyelvben (*grábar*).

⁵³ Oxendio Virziresco (1654–1715). Moldvai születésű örmény unitus misszionárius, a római Collegium Urbanum és a lembergi Örmény Kollégium egykori növendéke. 1687-től apostoli adminisztrátor. Majd 1690-ről haláláig (1715) az erdélyi örmények unitus püspöke és apostoli vikáriusa.

⁵⁴ Beszűrés.

⁵⁵ Giacomo Cantelmi (1645–1702). 1683–1690 között Caesarea címzetes érseke, 1685–1688 között svájci apostoli nuncius, 1688–1690 között varsói apostoli nuncius, 1690-ről bíboros, 1690–1691 között capuai érsek, 1691-től 1702-ben bekövetkező haláláig Nápoly érseke.

⁵⁶ A latin nyelv az örmény *vartaped* főnevet a III. deklaráció szerint ragozza. A klasszikus és a modern örmény nyelvben viszont szabályos, úgynevezett I. vagy „I” deklarációjú főnév szerint ragozzák. Azaz egyes szám birtokos- és részeshatározó esetben: *vartapedi*.

⁵⁷ Kiegészítés.

⁵⁸ Javítva. A kéziratban: *petiones*.

⁵⁹ Javítva. A kéziratban: *nostras*.

⁶⁰ Kiegészítés.

⁶¹ Elia Mendrul (kb. 1640–1701). Moldvai születésű áttért örmény világi pap és püspöki vikárius.

⁶² Asuatacur Nigošean (+ 1693). Áttért örmény szerzetes. Hagyomány szerint maga Minas püspök szentelte pappá 1680 körül.

³⁵ Vardan Martinus Poroczky (kb. 1630–1702). Lengyelországi születésű áttért örmény szerzetes és vartaped.

³⁶ Személyéről adatokat nem találtunk.

³⁷ Suceava.

³⁸ Személyéről adatokat nem találtunk.

³⁹ Személyéről adatokat nem találtunk.

⁴⁰ Személyéről adatokat nem találtunk.

⁴¹ Személyéről adatokat nem találtunk.

⁴² Személyéről adatokat nem találtunk.

⁴³ Személyéről adatokat nem találtunk.

⁴⁴ Botoșani (magy. *Botusán*, örm. *Boč'an*, vagy *Pójan*).

⁴⁵ Személyéről adatokat nem találtunk.

⁴⁶ Giovanni Battista Volponi (Volpone) da Fiorentino (kb. 1632–1698). Konventuális ferences szerzetes és misszionárius. 1685 és 1695 között a moldvai és havasalföldi minorita misszióprefektus.

⁴⁷ Kiegészítés.

⁴⁸ A Hitterjesztés Szent Kongregációja, a Szentszék missziókat koordináló szerve, melyet 1622. január 6-án alapítottak XV. Gergely pápa (1621–1623) *Inscrutabili divinae providentiae* kezdetű bullája alapján.

⁴⁹ Utána zárójelben korabeli olasz nyelvű bejegyzés: *Copia di lettere tradotto da Don Basilio*.

Ego Dominus Vartan.⁶³ L.S. (vörös viaszpecsét nyoma)
 Ego Thomas.⁶⁴ Consul Sciovi⁶⁵ civitatis. L.S. (vörös viaszpecsét nyoma)
 Ego Asvadur praefectus.⁶⁶ L.S. (vörös viaszpecsét nyoma)
 Ego Cogia Christodur.⁶⁷ L.S. (vörös viaszpecsét nyoma)
 Ego Lusigh praefectus.⁶⁸ L.S. (vörös viaszpecsét nyoma)
 Ego Gregorius.⁶⁹ L.S. (vörös viaszpecsét nyoma)
 Ego Lusughis. Consul Civitatis Bocciani.⁷⁰ L.S. (vörös viaszpecsét nyoma)
 Ego Barongian praefectus.⁷¹ Bocciani civitatis. L.S. (vörös viaszpecsét nyoma)
 Ego Vartan Surughiazhi Starosta.⁷² L.S. (vörös viaszpecsét nyoma)

Bejegyzés: Praeter haec ad est illum, quod in margine scribitur italicce, legete et videte quid dicit.

Supra scriptio: Ad Sacram Congregationem de Propaganda Fide. Romam.

(646/v.) I jejn srbazan Žolovin tē Brōbakanta Fidē.

Litterae ad eosdem Cardinales Sacrae Congregationis de Propaganda Fide. Armenorum Siculiae.⁷³

I Hřom.⁷⁴ (vörös-viasz pecsét)

2.

Az erdélyi örmények kérelme XI. Ince pápához Oxendio Virziresco püspöki kinevezéséről (Latin nyelvű fordítás)

Lemberg (Łwów), 1689. február.
 (APF CP Vol. 29. Fol. 647/r-v.)

Tartalma: Az erdélyi örmények, mint a római pápai legalázatosabb gyermekei, akik egykoron Moldvában, most pedig bűneik miatt Erdélyben tartózkodnak, hódolatkat fejézik ki a Szent Atyjának. Az erdélyi örmények tudatják a római pápával, hogy

honfirsuk és nemzettársuk, az Apostoli Szentszék által nevelt, tanítotott, és Erdélybe küldetett Oxendio Virziresco vardapet szüntelen prédikációja nyomán egyházi unióra léptek, és engedelmisséget fogadtak a római katolikus egyháznak. Nyomatékosítják, hogy ez az egyházi unió olyan természetű, mint amilyen annak idején fennállt I. Szent Szilveszter római pápa és az Örmények Apostola, Világosító Szent Gergely között. Az erdélyi örmények ezért bíznak Istenben, hogy ez a vallási egyesülés nem megy tönkre, és ennek okán nem pusztán emberi szándékból, hanem saját, illetve a többi jövendőbeli társaik lelki üdvéért is léptek egyházi unióra. Az erdélyi örmények ezt a szándékukat már annyiszor megírták, de most különösen részletesen megírták a varsói apostoli nunciusnak is. Ezért most alázatosan kéri a római pápát, hogy őket a jövőben ne mint idegeneket, hanem mint kedves gyermekeit fogadja az atyai szeretetével. Kéri továbbá a római pápát, hogy számukra szentelje fel az előbb említett Oxendiót püspöknek és pástornak, mert amiképpen Oxendio elültette a jó magvakat közöttük, azonképpen úgy öntözze, és gondozza is azokat a magvakat. Az erdélyi örmények hasonlóképpen eskedelnek a római pápához, hogy Oxendio legyen a védelmezőjük az ő vigasztalásukra testi és lelki bajaikban, mivel eleddig pástyor nélkül voltak.

Amenavehid i stelcuacu P'rič'n meroy eres'poxanid aylew Garanc', ew oč'xarac'n K'ristosi Hōtapetid čsmarti glxoyd ēnthanur Ekelec'oy'n ew miyod ew Tēr yAstucoysn ař mez iskakan ew anpatreli Hogoy'n Sřboy t'argmanč'id tearnd meroy amenasřboy ew erřankapēs tirapetolid Hōrd ew Papid Innōč'nc'ioši Metasanerordid!⁷⁵

Mek' amenanuast ew xonarhač'cal ordik'd, erbem'n Poltanu,⁷⁶ bayc' ayřm vasn melac' meroc' panxtac'čalk' yerkrin Mačarac'⁷⁷ Hazaynik' kah'anayk', eres'poxank', ekelec'apank', sarōsdayk' ew vadahk' anuamb bovandak Poltanu žolovrdcan valap'apak' jermerandut'ean hamburemk' zřtbazan ots'eranelut'and, ew miř hayč'emk' yApēniažēn⁷⁸ Astucoy zřastut'ean Amenabarj⁷⁹ Gahoyd, ew tirapetuč'and i yaymel t'ē ēur'ean k'ristonean gndin.⁸⁰ Aylew hamarjakimk' ibrew Hōrd Amenaguč'i yaymel t'ē soynpēs šnorhōk'n Astucoy ew ardeambk' sřbut'and ew amēnōrea k'aroz'uteamb mer sřrel azgakic' ew gawaracic' vardapetin Őgsēntioši Vcřrēsgulin,⁸¹ zor ayřmžik usuc'čalēk'

⁷⁵ XI. Ince pápa (1676–1689).

⁷⁶ Poltan. Moldva.

⁷⁷ Erkrin Mačarac'. Szó szerint: a magyarok földje. Magyarország. Irt: Erdély.

⁷⁸ Javitva. A szövegben: i Apēniažēn.

⁷⁹ Javitva. A szövegben: Amena barjř.

⁸⁰ Javitva. A szövegben: gnti.

⁸¹ Oxendio Virziresco (1654–1715). Moldvai születésű örmény unitus misszionárius és világi pap. A lembergri Örmény Kollégium és a római Collegium Urbanum egykori növendéke 1678 és 1683 között. Oxendio 1687 és 1690 között az erdélyi örmények apostoli adminisztrátora. A Szentszék 1690. október 2-án az erdélyi örmények unitus püspökének és apostoli vikáriusának nevezte ki. Püspökké 1961. július 30-án szentelte fel Lembergben Vardan Hunanean lembergri unitus érsek és Andrea Santa Croce (1656–1712) varsói apostoli nuncius, címzetes seleuciaei érsek.

⁶³ Vardan Martinus Potoczky (megh. 1702). Lengyelországi születésű örmény áttért szerzetes és vardapet.

⁶⁴ Személyéről adatokat nem találtunk.

⁶⁵ Sučeva (örm. Seč'ov).

⁶⁶ Személyéről adatokat nem találtunk.

⁶⁷ Személyéről adatokat nem találtunk.

⁶⁸ Személyéről adatokat nem találtunk.

⁶⁹ Személyéről adatokat nem találtunk.

⁷⁰ Borořani (magy. Botusán, örm. Boč'an, vagy Pořjan).

⁷¹ Személyéről adatokat nem találtunk.

⁷² Személyéről adatokat nem találtunk.

⁷³ Székelyföld.

⁷⁴ Hřom. Róma.

ew aŕ mez aŕak'eal, ekak' i miabanu't iwn ew i'hnazandut' iwn Sŕboy At' oŕoyd,⁸² yamenayn ew aŕ amenayn, ešt orum ew Surb Hayn Mecn, Grigorios Lusaworč' in⁸³ arar eñd Sŕboyn Selbesdrosi.⁸⁴ Ew yoysut' iwn emk' aŕ Astuac, zi mi ews k'aktesč' i ays, orovhetew⁸⁵ oč' šaržec'ak' aŕ na⁸⁶ pačaŕaw mardkač' in aknarkut'ean, ayl miayn van p'rkut'ean hoguoc' meroč'n, ew apagayic' mer azneac'n, orpēs k'anic's greč'ak', ew ayzm manawand manrapēs aŕ Gerapatiw Nēuirakd⁸⁷ Aŕakelakan⁸⁸ i Lēhs.⁸⁹ Ew yoyž xndremk' zi zmež yaysmhetē, oč' ibrew zōtars, ayl ibrew zxonarh ordis k' oys hayrakan sirowd eñdunic' is. Ew mez zOgsēntios vardapet mer mez episkopos ew hoviw hramayic' es jernadrel, zi soynpēs ink'n tnkeac' zsermn bari i mēj mer, noynpēs ink'n jresč' ew bresč' e aŕ aŕnoł začumn i verust.⁹⁰ Aylew xnamacu lic' is i vardapet mer, orpēs očxarac' minč' ew c' ayzm aŕanc' hovui. Ew oğnakan ews i nelut'ean merum tē i hogewors, tē i marmnawors. Ew ayspēs kmelov zhamboys oroč'd sŕboč'd kamk' ew mnamk' aŕ hramayealsd.

Es Tēr Elieas awak' ērēc'.⁹¹ L. S. (vörös viaszpecsét)

Es Tēr Vardans.⁹² L. S. (vörös viaszpecsét)

Es Tēr Astuacatur.⁹³ L. S. (vörös viaszpecsét)

Es T'oman ērēsp'oxan⁹⁴ Sejōvu.⁹⁵ L. S. (vörös viaszpecsét)

Es Asvatut ekēlec' bans.⁹⁶ L. S. (vörös viaszpecsét)

Es Xoŕjay K'ristosatur.⁹⁷ L. S. (vörös viaszpecsét)

Es Lusik ekēlec' ban.⁹⁸ L. S. (vörös viaszpecsét)

Es Grigorios.⁹⁹ L. S. (vörös viaszpecsét)

(647/v.)

⁸² Surb At' oŕ. Apostoli Szentszék.

⁸³ Világosító Szent Gergely (287–325) (örm. *Surb Grigor Lusaworč'*). Örményország apostola. Az örmény apostoli egyház első katholicosza (örm. *kat' olikos*) és pátriárkája (örm. *hayrapet*).

⁸⁴ I. Szent Szilveszter pápa (314–335).

⁸⁵ Javítva. A szövegben: *orov hetew*.

⁸⁶ Javítva. A szövegben: *arna*.

⁸⁷ Giacomo Cantelmi (1645–1702). Caesarea címzetes érseke 1683 és 1690 között. 1685 és 1688 között svájci apostoli nuncius, valamint 1688 és 1690 között varsói apostoli nuncius. 1690-tól bíboros. 1690 és 1691 között Capua érseke. 1691-től 1702-ben bekövetkezett haláláig Nápoly érseke.

⁸⁸ Kiegészítés.

⁸⁹ *Lebk'*. Lengyelország.

⁹⁰ Bibliái hivatkozás. Máté 13,8.; Márk 4,8.; Lukács 8,8.

⁹¹ Elia Mendrul (kb. 1640–1701). Moldvai születésű áttért örmény világi pap és főesperes. Minas püspök halála után az erdélyi apostoli vallású örmények vezetője.

⁹² Vardan Martinus Potoczky (kb. 1630–1702). Lengyelországi születésű áttért örmény szerzetes és vardapet.

⁹³ Astuacatur Nigošan (+ 1693). Moldvai születésű áttért örmény szerzetes és vardapet.

⁹⁴ Személyéről adatokat nem találtunk.

⁹⁵ Suceava.

⁹⁶ Személyéről adatokat nem találtunk.

⁹⁷ Személyéről adatokat nem találtunk.

⁹⁸ Személyéről adatokat nem találtunk.

⁹⁹ Személyéről adatokat nem találtunk.

Es Lusik vadahs.¹⁰⁰ L. S. (vörös viaszpecsét)

Es Vardan Surukč'oc' sarosda.¹⁰¹ L. S. (vörös viaszpecsét)

Es Ėsank'on T'ukč'oc'n sarosda.¹⁰² L. S. (vörös viaszpecsét)

Es Lusik vadah.¹⁰³ L. S. (vörös viaszpecsét)

Bejegyzés: Io Fratello Padre Giovanni Battista Volponi¹⁰⁴ minor conventuale e pre-fetto delle missioni in¹⁰⁵ Moldavia e Vallachia me trovato presente quanto di sopra.

2/a.

Az erdélyi örmények kérelme XI. Ince pápához Oxendio Virziresco püspöki kinevezéséről (Latin nyelvű fordítás)

Lemberg (Łwów), 1689. február.

APF CP Vol. 29. Fol. 648/r-v.

Summi!¹⁰⁶ Pontifici,¹⁰⁷ Creatoris Nostri Redemptoris Vicario, et agnorum¹⁰⁸ et omnium Christi Archipastori vero, Capiti Universarum Ecclesiarum et uni et solo in divinis ad nos proprio et infallibili!¹⁰⁹ spiritus sancti interpreti, Domino Nostro Sanctissimo, et felicissimo¹¹⁰ Dominatori, Patri et Papae Innocentio Undecimo!¹¹¹

Nos intimissimi et humillimi filii vestri, qui aliquando eramus in Moldavia, nunc autem ob peccata nostra degentes in terra Transilvanorum sumus Armeni sacerdotes, consules,

¹⁰⁰ Személyéről adatokat nem találtunk.

¹⁰¹ Személyéről adatokat nem találtunk.

¹⁰² Személyéről adatokat nem találtunk.

¹⁰³ Személyéről adatokat nem találtunk.

¹⁰⁴ Giovanni Battista Volponi (Volpone) da Fiorentino (kb. 1632–1698). Firenzei születésű konventuális ferences (minorita) szerzetes és misszionárius. 1685 és 1695 között a moldvai és a havasalföldi minorita missziók prefektusa.

¹⁰⁵ Kiegészítés.

¹⁰⁶ Javítva. A kéziratban: *Summus*.

¹⁰⁷ A kéziratban *in* előljáró. Ezt töröltük.

¹⁰⁸ Javítva. A kéziratban: *agnorum*.

¹⁰⁹ Javítva. A kéziratban *in* *fallibili*.

¹¹⁰ Javítva. A kéziratban: *feliciter*. Armenicizmus. Az eredeti örmény nyelvű dokumentumban a *erjanik* 'boldog' jelentésű jelző adverbális (határozói) alakja található: *erjanikapēs*. A fordító ezért adta vissza latinban is a *felix* jelző adverbális alakját.

¹¹¹ XI. Ince pápa (1676–1689). Született Benedetto Odescalchi néven 1611-ben.

ecclesiarum praefecti,¹¹² starosti¹¹³ et vadahiti,¹¹⁴ et nominatim omnes cleri, et populus et plebs ardentissimo desiderio et devotione osculamur sacros pedes Vestrae Beatitudinis et continuo oramus et petimus a Deo omnipotente firmam stabilitatem Altissimi Vestri Throni, et supremi dominis in utilitatem Christiani populi.

Et audemus notificare vobis, tamquam patri piissimo quomodo per Dei gratiam et per merita Sanctitatis¹¹⁵ Vestrae et continua¹¹⁶ praedicatione nostri clarissimi consocii et connationalis Domini Vartabeti Oxendii Virzesguli, quem vos nuper aluistis, et docuistis in vestro collegio¹¹⁷ et ad nos misistis, venimus ad unionem, et ad obedientiam Sanctae Sedis Vestrae, per omnia, et ad omnia, eodem modo et tenore, quo et Sanctus Pater Noster Magnus Gregorius Illuminator¹¹⁸ fecit, cum Sancto Silvestro.¹¹⁹ Et speramus in Deum, quod ultra non dissolvetur haec nostra unio quomodo¹²⁰ quidem non fuimus moti ad hoc per causam humani nutus, sed tantum per salutem animarum nostrarum et aliorum in futuro nationalium, sicuti toties scripsimus, et nunc etiam praesertim particulariter ad Illustrissimum Vestrum Nuntium in Polonia.¹²¹ Et nunc suppliciter petimus, ut nos deinceps non tamquam alienos, sed tamquam intimos filios vestro paterno amore recipias. Et nobis supradictum Oxendium Virzesgum¹²² Episcopum et Pastorem iubeas consecrari, ut sicut ille ipse plantavit bonum semen inter nos, sic ipse idem irriget, et fodiat ad accipiendum incrementum desuper. Item deprecamur, ut sit nobis protector, tamquam proprius¹²³ omnibus,¹²⁴ quia usque¹²⁵ iusto¹²⁶ fuimus sine

¹¹² Javitva. A kéziratban: *praesenti*.

¹¹³ Lengyel. Az eredeti örmény nyelvű dokumentumban: *saroadykyk'*. Itt az örmény közösség jogi vezetőit kell értenünk alatta.

¹¹⁴ Örmény. Az eredeti örmény nyelvű dokumentumban: *vadabk'*. Itt az örmény közösség világi előjáróit kell értenünk alatta.

¹¹⁵ Javitva. A kéziratban: *Sanitatis*.

¹¹⁶ Javitva: A kéziratban: *continua*.

¹¹⁷ Collegium Urbanum (ol. *Collegio Urbano*, örm. *Dpriatum Urbanean*). A Hittérjesztés Szent Kongregációjának papnevelője. 1627. január 6-án alapították VIII. Orbán pápa (1621–1623) *Inscrutabili divinae providentiae* kezdetű bullája alapján.

¹¹⁸ Világosító Szent Gergely (287–325) (örm. *Surb Grigor Lusavoric'*). Az örmények apostola, a pártus eredetű Arsakuni örmény uralkodói dinasztia sarja. Az örmények egyházfője (katholikosza) és pátriárkája.

¹¹⁹ I. Szent Szilveszter pápa (314–335).

¹²⁰ Javitva. A kéziratban: *quomodo*.

¹²¹ Giacomo Cantelmi (1645–1702). 1683 és 1690 között Caesarea címzetes érseke. 1685 és 1688 között svájci apostoli nuncius, illetve 1688–1690 között varsói apostoli nuncius. 1690-tól bíboros. 1690 és 1691 között Capua érseke. 1691-től 1702-ben bekövetkezett haláláig Nápoly érseke.

¹²² Oxendio Virzesco (1654–1715). Moldvai születésű, de Erdélyben térítő örmény unitus pap-miszionárius. 1690-tól az erdélyi örmények unitus püspöke. Püspökké Vardan Hunanean (1644–1715) lembergi örmény unitus érsek és Andrea Santa Croce (1656–1712) varsói apostoli nuncius, címzetes seleuciaai érsek szentelték fel 1691. július 30-án.

¹²³ Javitva: A kéziratban: *propriis*.

¹²⁴ Javitva: A kéziratban: *onibus*.

¹²⁵ Armenicizmus. Az eredeti örmény nyelvű dokumentumban a *minč'ew c'ajžm* kifejezés szerepel. Jelentése: eddig, eddig addig, amíg. A fordító ezt a kifejezést próbálta visszaadni a latin *usque iusto*-val.

¹²⁶ Javitva: A kéziratban: *iusto*.

pastore, et consolatione in nostris tribulationibus, tam spiritualibus, quam corporalibus. Et ita reiterando osculum pedibus vestris perseveramus, et expectamus vestra placita.

Ego Dominus Elia Archipresbiter.¹²⁷ L.S. (vörös viaszpecsét nyoma)

Ego Dominus Vartan. L.S.¹²⁸ (vörös viaszpecsét nyoma)

Ego Dominus Asuazadur.¹²⁹ L.S. (vörös viaszpecsét nyoma)

Ego Thomas Consul Seciovi.¹³⁰ L.S. (vörös viaszpecsét nyoma)

Ego Asvadur praefectus.¹³¹ L.S. (vörös viaszpecsét nyoma)

Ego Cogia Christodur.¹³² L.S. (vörös viaszpecsét nyoma)

Ego Lusigh praefectus.¹³³ L.S. (vörös viaszpecsét nyoma)

Ego Gregorius.¹³⁴ L.S. (vörös viaszpecsét nyoma)

Ego Lusighis Vadahtus.¹³⁵ L.S. (vörös viaszpecsét nyoma)

Ego Vartan Surughjazi. L.S. (vörös viaszpecsét nyoma)

(648/v.)

Ego Canso Tucciozi Starosta.¹³⁶ Ego praefectus aut consul civitatis Bociani.¹³⁷ L.S. (vörös viaszpecsét nyoma)

Ego Barongian Consul civitatis Bociani.¹³⁸ L.S. (vörös viaszpecsét nyoma)

Ego Lusigh Vadahtus.¹³⁹ L.S. (vörös viaszpecsét nyoma)

Deinde adest, quod scribitur italice lege, quid dicit.

Ad Papam Innocentium Undecimum. Armeni ex Transilvania.

¹²⁷ Elia Mendrul (kb. 1640–1701). Moldvai születésű áttért örmény világi pap, és püspöki vikárius.

¹²⁸ Vardan Martinus Poroczky (kb. 1630–1702). Lengyelországi születésű örmény áttért szerzetes.

¹²⁹ Asuacatur Nigošcan (megh. 1693). Áttért örmény szerzetes. Hagyomány szerint maga Minas püspök szentelte pappá 1680 körül.

¹³⁰ Személyéről adatokat nem találtunk.

¹³¹ Személyéről adatokat nem találtunk.

¹³² Személyéről adatokat nem találtunk.

¹³³ Személyéről adatokat nem találtunk.

¹³⁴ Személyéről adatokat nem találtunk.

¹³⁵ Személyéről adatokat nem találtunk.

¹³⁶ Személyéről adatokat nem találtunk.

¹³⁷ Botoșani (magy. *Botusán*, örm. *Boč'an*, vagy *Poj'an*).

¹³⁸ Személyéről adatokat nem találtunk.

¹³⁹ Személyéről adatokat nem találtunk.

Rövidítések és irodalomjegyzék

APF

Archivio storico della Sacra Congregazione per l'Evangelizzazione dei Popoli o de „Propaganda Fide” (Róma, Olaszország)

APF ACTA SC

Acta Sacrae Congregationis de Propaganda Fide. Vol. 51, 57, 59, 60, 61, 70.

APF CP

Congregazioni Particolari. Vol. 29.

APF CU

Collegio Urbano. Vol. 3.

APF LDSC

Lettere e Decreti della Sacra Congregazione. Vol. 70, 76, 78, 79, 80, 90, 93.

APF SC FA

Scritture riferite nei Congressi. Fondo Armeni. Vol. 1, 3, 4.

APF SC FM

Scritture riferite nei Congressi. Fondo Moldavia. Vol. 1, 2.

APF SC FMPR

Scritture riferite nei Congressi. Fondo Moscovia, Polonia e Rutenia. Vol. 2.

APF SOCG

Scritture Originali riferite nelle Congregazioni Generali. Vol. 490, 492, 493, 504, 506, 510, 512, 532, 537.

ASV

Archivio Segreto Vaticano (Città del Vaticano, Vatikan)

ASV ANV

Archivio della Nunziatura in Vienna. vol. 196.

ARSI

Archivum Romanum Societatis Iesu (Róma, Olaszország)

ARSI FA. HIST.

Fondo Austria. Historia. vol. 155.

ELTE EKK

Eötvös Loránd Tudományegyetem. Egyetemi Könyv- és Kézirtár

ELTE EKK CH

Collectio Hevenesiana. Vol. 15, 16, 21, 23, 24, 29.

ELTE EKK CK A

Collectio Kaprinayana. Első sorozat. Vol. 11.

ELTE EKK G

Res Transylvanica. Vol. 522.

GYÖKPK

Gyergyószentmiklósi Örmény Katolikus Plébánia Könyvtára. (Gyergyószentmiklós, Románia.) No. I/1.

MA MS

Matenadaran. Manuscripta (Jereván, Örményország.) No. 5350, 6582, 9800.

PL

Prímási Levéltár (Esztergom, Magyarország.)

PL AEV SPSZ

Archivum Vetus Ecclesiasticum Sub Primatae Széchenyi (1685–1695) No. 273/2.

*

ABRAHAMYAN

ABRAHAMYAN, Ašot: *Hamarot uruagic hay gatt'avareri patmut'yan*. [Az örmény kolóniák vázlatos története.] I. k. Erevan, 1964.

1964

BÁRÁNY

Lukács: *Vérzirescul Auxendius*. In: *Arménia*, 4(1888), 3, 65–71.

DAWRİŻEC'İ

Patmut'um Arak'el vardapeti Dawrižec'uy. [Arak'el Dawrižec'i vardapet története.] Vatařapat, 1896.

ÉBLE

ÉBLE Gábor: *A szamosújvári Verzár család*. Bp., 1915.

1915

GALLA

GALLA Ferenc: *Pápai kinevezések, megbízások és felbatal-mzások. Erdély, a Magyar Királyság és a Hódoltság területé-re. (1550–1711)*. Sajtó alá rendezte TUSOR Péter–TÓTH Krisztina. Budapest–Róma, 2010. (Collectanea Vaticana Hungariae, Class. II., Tom. 3.)

2010

GOVRIKEAN

GOVRIKEAN, Grigor: *Elizabet'opol. Dransiluanoy Hayoc' metropolisé [Erzsébetváros. Az erdélyi örmények metropoli-sza.]* Vienna, 1896.

1896

HC

Hierarchia Catholica medii et recentioris aevi. V. köt. (1667–1730.) Eds. Remigius RITZLER–Pirminius SEFRIN. Patavii, 1952.

1952

HODINKA

HODINKA Antal: *A munkási görög-katolikus püspökség története*. Budapest, 1909.

1909

ILIA

ILIA, Andreas: *Ortus et progressus variarum in Dacia genti-um et religionum*. Claudiopoli, 1730.

1730

KAMENIC'

Kamenic': *Taregink' Hayoc' Lebastani ew Rumeni*oy. [Kame-nec'i krónika: a lengyelországi és romániai örmények évköny-vei.] Ašx. (Szerk.) Lewond ALIŠAN. Venetik, 1896.

1896

KOLANJIAN

KOLANJIAN, Suren: *Les Arméniens en Transylvanie en Xe-XVIIIe siècle*. In: *Revue des études arméniennes*, 4(1967), 355–376.

1967

LITTERAE

MISSIONARIORUM

2002

Litterae missionariorum de Hungaria et Transilvania (1572–1717). Ed. Irván György TÓTH. I. köt. Róma–Bu-dapest, 2002. (Bibliotheca Academiae Hungariae – Roma, Fontes, 4.)

- LUKÁCSY
1859
Christophorus LUKÁCSY: *Historia Armenorum Transsilvaniae a primordiis usque nostram memoriam e fontibus authenticis et documentis antea ineditis elaborata*. Viennae, 1859.
- MOLDVAI
2003
Moldvai csángó–magyar okmánytár. 1467–1706. Főszerk. BENDA Kálmán. Összeáll. Benda Kálmán–Jászay Gabriella–Kenéz Győző–Tóth István György. 2. kiad. Budapest, 2003.
- MOLNÁR
2009
MOLNÁR Antal: *Lehetetlen küldetés? Jezsuiták Erdélyben és Felső-Magyarországon a 16–17. században*. Budapest, 2009. (TDI Könyvek, 8.)
- NAGY
2008
NAGY Kornél: *Emlékirat az erdélyi örmények egyházáról. (Az 1693. évi Fidelis relatio)*. In: *Történelmi Szemle*, 50(2008), 2, 251–285.
- 2009A
NAGY Kornél: *Az erdélyi örmény egyházi unió vitás kérdései (1685–1715)*. In: *Történelmi Szemle*, 51(2009), 1, 91–125.
- 2009B
NAGY Kornél: *Várdan Hunanean leMBERGI örmény unitus érsek két levele 1687-ből az erdélyi örményekről*. In: *Lymbus. Magyarságtudományi közlemények*. Főszerk. UJVÁRY Gábor. Budapest, 2009, 25–40.
- PETROWICZ
1950
PETROWICZ, Gregorio: *L'unione degli Armeni in Polonia con la Santa Sede (1626–1686). Parte seconda*. Roma, 1950. (Orientalia Christiana Analecta, 135.)
- 1988
PETROWICZ, Gregorio: *La chiesa armena in Polonia e nei paesi limitrofi. Parte terza. 1686–1954*. Roma, 1988. (Studia Ecclesiastica, 17., Historia 10.)
- ROŠKAY
1964
ROŠKAY, Štepanos: *Žamanakagrut'wn tarekank' ekelečakank'*. [Štepanos Roškay Kronológiája avagy egyházi évkönyvek.] Ásók. (Szerk.) Hamazasp OSKEAN. Vienna, 1964.
- SCHÜTZ
1987
Ödön (= Edmond) SCHÜTZ: *An Armenian–Kipchak Document of 1640 from Lvov and its Background in Armenia and in the Diaspora*. In: *Between the Danube and the Caucasus. A Collection of Papers concerning Oriental Sources*
- on the History of the Peoples of Central and South-Eastern Europe. Ed. György KARA. Budapest, 1987, 247–330.
- SZONGOTT
1901
SZONGOTT Kristóf: *Szamosújvár szabad királyi város monográfiája 1700–1900*. I. köt. Szamosújvár, 1901.
- TÓTH
2004
TÓTH István György: *A szaggatott kapcsolat. A Propaganda és a magyarországi missziók 1622–1700*. In: *Századok*, 138(2004), 6, 843–892.
- VANYÓ
1933
VANYÓ Tihamér Aladar: *Püspöki jelentések a Magyar Szent Korona országainak egyházmegyéiről. 1600–1815*. Panonhalma, 1933. (Olaszországi Magyar Oklevéltár, II.)